

TONE GASPARI:

Matjaževi hajduki.

Enodejanka s petjem in godbo za 10. oktober in 12. november.

Osebe: Hajduk, Peter, Ivan, Ciril, Pavle, mladi vojaki.

PROLOG.

Naš največji dan.

Lepše bi bilo, ko bi praznovali čas našega vstajenja tedaj, ko se tudi v prirodi vse zbuja, ko vstaja zemlja vsa mlada, živa in radostna v prelepem svatovskem oblačilu.

Naš veliki dan, naš praznik prihaja vsako leto k nam preko zapuščenih gričev, prihaja k nam skozi prazne gaje in spremlja ga tisti jesenski veter, ki tako žalostno toži, da je človeku težko v srcu.

To nam pravi, da ni naš veliki dan dan rajanja in brezskrbnosti. Tudi ni za nas še dan veselja; ta dan nam je še vedno tiho praznovanje, potopljeno v misli na bodočnost. Ali nam je treba lepše bodočnosti? Ali je treba, da praznujemo ta dan res z rajanjem?

Treba nam je našega največjega praznika, ki pride k nam tedaj, ko bo zádehtelo belo cvetje v Gorici, ko bo zazelenelo Gosposvetsko polje in ko bo zabučalo morje ilirsko pesem.

Pojdimo si iskat tega cvetja, pojdimo k vojvodskemu stolu, poslušat pojdemo pesem našega morja.

To bo naš največji dan!

Kdaj pride ta dan?

Ne pozabimo, da se je gora za kraljem Matjažem zaprla; ne pozabimo nikoli, da smo mi vsi njegova vojska! Zato ne čakajmo nanj: delajmo v njegovem imenu; lajšajmo gorje našim bratom; vzpodbujajmo drug drugega, da bo stal vsak vztrajno pri delu, ki mu je odkázano!

Ko pa pride prava ura, pojdimo sami klicat kralja Matjaža. Alenčici bomo dali lepo solčno Gorico, kralju vojvodski stol, nam pa

ostanejo zelene, rodovitne ravnine, pojoče širne šume, bogati rudokopi in sinje, bisere in dragulje skrivajoče morje!

Vse ozemlje bo ena sama zadruga; vsi bratje v eni sami hiši; starejšina naš bo — kralj Matjaž!

To bo naš največji dan!

IGRA.

Pozorišče: pašnik ali gozd; v ozadju planine.

I. PRIZOR.

Ivan, Pavle.

(Še preden se dvigne zastor, se začuje zvonkljanje in klici pastirjev daleč v ozadju. — Ivan in Pavle sedita na desni strani pozornice ob pojemajočem ognju.)

Pavle (*piha v žerjavico*): Kako praviš, Ivan, da ni kralja Matjaža?

Ivan (*leži stegnjen*): Saj ga ni! Kako pa naj spi toliko vojske pod goro... pa že toliko časa? Pravijo, da premaga kralj Matjaž vse sovražnike —

Pavle (*ga prekine*): — in da bo tedaj tako dobro Slovincem, kakor ni bilo še nikoli!

Ivan (*važno*): Če je to res, potem mora imeti kralj Matjaž vojakov kot je kapljic v morju!

Pavle (*se zlekne po tleh*): Eh, kaj boš! Ali nisi slišal Petra?

(Začuje se pesem deklet, ki gredo s planin):

Na panin'cah lušno biti,
tam je dosti mleka piti...

Ivan: Dekleta gredo s planine. Prav je, da so prišle, bodo pomagale nocoj pri kresu.

II. PRIZOR.

Prejšnja; Peter.

Peter (*priteče zasopljen iz ozadja na desni s šibo v roki*): Ivan, vaša Lisa pa kar zmerom v deteljo sili! Boš šel sam zavračat!

Ivan: O, zdaj pride Pavle na vrsto!

Peter (*sede k ognju*): No, kje smo prej nehali?

Oba (*hkrati*): Veš, pri meji...

Peter (*hitro*): Aha, že vem! Tako so bežali opolnoči skozi temen gozd. Ko so prekoračili pod Peco mejo, pa so sedli pod smreko, da si nekoliko oddahnejo. Vodil jih je Malgov Jozej,

Pavle (*dregne v ogenj*): To je tisti, ki zdaj služi za hlapca pri Štacnarjevih.

Peter (*prikima*): Tisti ja! Saj ga poznata; močan je, kajne!

Ivan in Pavle: Take roke ima kot vesla! Če ta udari!

Peter (*važno*): Mene pozna, ker sva iz istega kraja doma, zato mi je tudi to povedal. (*Začuje se močno zvonkljanje čisto v bližini.*)

Pavle (*skoči do konca pozornice, tako da se ga še nekoliko vidi, pa zakriči*): Lisaaa — boš šla! (*Začuje se oddaljujoče zvonkljanje.*)

Peter (*ko se vrne Pavle*): Ko so tako sedeli pod smreko, so vsi od utrujenosti zadremali, le Jozej je premišljal o svojih domačih. Nena doma pa začuje za seboj stopinje. Počasi se okrene, napne oči in vidi, kako se vlečeta dve orjaški postavi, kakor bi se premikali dve smreki. Pridržal je sapo.

Ivan: Kajne, ga je bilo strah!

Pavle (*ga zavrne*): Jozeja pa strah!?

Peter: Senci sta se ustavili. Tedaj je Jozej dobro čul, kako je rekel eden: »Lani sva našla sled, letos pa kar ne moreva. Kaj bo dejal kralj Matjaž, če se šele ob eni vrneval« Nato sta postavi izginili v temi.

Pavle (*s pritajenim glasom*): Kaj misliš, kaj je bilo to?

Peter (*važno*): O, ogleduha Matjaževe vojske! (*Iz daljave se zasliši petje prve kitice »Mladih vojakov«.* — *Vsi trije skočijo pokonci in hite v ozadje.*)

Peter (*veselo*): Oho, naši gredo! (*Zvonkljanje utihne.*)

Pavle: Poglej, kako v vrsti korakajo!

Ivan (*smehljajoče*): Pa kako jih naša Lisa debelo gleda!

(*Petje se čuje vedno močneje. Mladi vojaki pripojó že tretjo kitico na oder.*)

III. PRIZOR.

Prejšnji; mladi vojaki; Ciril; najmanjši vojak.

Mladi vojaki (*pojo in korakajo po pozornici*):

Ko bomo pa kedaj dorasli,
železo bo, kar zdaj je les;
ko bodo drugi krave pasli,
vojaki bomo mi zares!

(*Ko odpojo, zavpijejo »Živiol« in se med seboj pomešajo. Nekateri sedajo okrog ognja.*)

Ivan (*najmanjšemu vojaku*): Ti boš vojak! Saj si zmerom manjši!

Najmanjši (užaljeno): Glej, Ciril, zopet me Ivan draži!

Ciril (poveljnik vojakov; preteče): Ivan, ne draži! Te bom, boš videl!

Ivan (razžaljeno): Kaj boš ti, ko si gostač! Kar nazaj pojdi k Lahom! (*Oba si stopita bliže. Vsi se pridrenjajo mednju.*)

Nekateri: Oho, Ivan, te ni sram!

Peter (stopi k Ivanu): Takega te nisem poznal, Ivan! To je grdo!

Ciril (žalostno, a odločno): Le naj me podi! Če dorastem, pojdem sam k Lahom — pa s puško in z mečem!

Vsi (živahno): Tako je! Sram te bodi, Ivan! Ciril je sirota, brez staršev je!

Pavle: Nič se ne bosta kregala! Mrak bo že, domov poženemo. Kar pobotajta se!

Ivan (popuščajoče): Zakaj pa pravi, da me bo?

Ciril (tudi tiše): Saj nisem tako mislil! Ti preveč dražiš!

Peter (pomirjajoče): Veš, Ciril, saj Ivan tudi ni tak kot govori. Saj se spominjaš, kako je lani pletel vence za veselico Jugoslovenske Matice; to je bilo vse za naše neodrešene brate.

Nekateri (hitro): In pirhov je tudi dosti nabral.

Ivan (Cirilu): No, vidiš! — (*Kratek odmor.*)

Ciril (odločno): Daj mi roko, Ivan!

Ivan (hitro): Na!

Vsi (veseli ploskajo): Živio! Tako je prav!

Ciril (poveljujoče): Nastop v — red! — Preden odženemo domov, pa zapojmo še tisto o kralju Matjažu! (*Na oder leže prvi mrak.*)

Vsi (pojo):

Gorica, Trst in Gospa Sveta
te kličejo, o kralj Matjaž;
daj, da spet bosta nam oteta
Koroška naša, Jadran naš!

(*Ko končajo, zakličejo »Živio!« in odkorakajo. — Hipoma vrišče; vsi dečki se razbeže; Peter in Ciril se stisneta ob debela. Tišina; le od daleč se čujejo klici.*)

IV. PRIZOR.

Peter; Ciril; hajduk.

Hajduk (nastopi hitro, se ozira okrog. Visoka v plašč zavita postava; govori z nizkim glasom): Ne bojta se me, dečka! Nisem razbojnik! Stopita sem k meni!

Peter (*prestrašeno jeclja*): Kdo pa-pa si? Jaz se bo-zjim!

Hajduk (*prijazno*): Pridita bliže in poglejta me! (*Odgrne plašč. V desnici ima debelo palico; irhaste hlače, škornje, polhovko z zim-zelenom; v obraz je zagorel in bradat.*): Jaz sem stražar Matjaževe vojske!

Ciril in Peter (*se pomikata bliže; začudeno*): Stražar kralja Matjaža?

Hajduk (*kaže z roko na desno proti planinam*): Ob pečini stojim vsak kresni večer med polnočjo in eno, ko se kralj Matjaž prebudi.

Ciril in Peter (*začudeno*): Kakooo? Kralj Matjaž? (*Oba postajata zaupnejša in opazujeta stražarja. V ozadju se prikaže Ivan. Gleda, potem namigne drugim. Počasi pristopajo z velikimi očmi drug za drugim.*)

Hajduk: Kralj Matjaž se tedaj zbudi in pošlje v dolino svoje ogleduhe, da mu poročajo, kako se godi slovenskemu ljudstvu.

Ciril in Peter in nekateri (*začudeno*): A-a-a-al?

Hajduk (*glasneje*): V duplini pa tedaj oživi vsa vojska. Nekaj vojske je na iskrih konjih: ti imajo meče in sablje; drugi tisoči pa nosijo kose, sekire, gorjače in cepce. Vsi nosijo polhovke, irhaste hlače in visoke škornje.

Vsi (*se čudijo*): Škornje? Polhovke? Cepce?

Peter (*zaupno*): Kje pa spi ta vojska? Povej nam!

Vsi (*tudi zaupno*): Da, povej nam!

Hajduk (*prijazno*): Sedite in čujte me! (*Dečki posedejo po tleh. Hajduk sede na parobek.*)

Hajduk (*kaže na desno proti planinam*): Pod goro Peco, na koroški meji, spi polovica Matjaževe vojske, pod Krimom pri Ljubljani pa polovica. Vsako leto na kresni večer pošlje kralj Matjaž straže, ki jezdijo v divjem diru od ene vojske do druge, da preneso kraljeva povelja. Vsako tretje leto na kresni večer med polnočjo in eno pa izjaše sam kralj Matjaž —

Vsi (*se začudijo in se spogledajo*): Sam — kralj — Matjaž?!

Hajduk (*važno*): Da, sam kralj Matjaž! Tedaj jašem jaz z njim, da mu pokažem tukaj do meje pot. Zdaj je spal kralj Matjaž tri leta pod goro Peco; nocoj opolnoči pa se kralj zbudi, da odjaše k vojski pod Krimom.

Vsi (*se začudijo in se spogledajo*): Nocoj?

Hajduk (*prikima*): Poslal je mene prej, da izsledim tod mimo najkrajši pot, ki gre ob novi koroški meji; zakaj v najhujšem diru bova jezdila, da naju ura ne prehit!

Ciril: Kaj — tukaj mimo bo jezdil?

Hajduk: Da, slovenski kresovi mu bodo razsvetljevali pot.

Ciril (*veselo*): Naš bo svetlo gorel, kajne, Peter?!

Peter (*dvigne kazalec*): O, jaz bom pa pazil, kdaj bo kralj mimo jezdil!

Hajduk: Pa si tako pogumen?

Peter (*prikima odločno*): O, Korošci smo vsi pogumni!

Ciril (*ga pogleda*): Primorci pa še bolj!

Nekateri (*menjajoče*): Korošci in Primorci!

Hajduk (*vprašujoče*): Odkod pa sta vidva?

Peter (*vstane, stopi v sredino pozornice; govori čuvstveno ob tihem spremljevanju godbe; na oder lega mrak*):

NAŠE MORJE

Kdor še ni videl moje lepe domovine, naj gre na Peco ob solnčnem vzhodu, ko pošilja jutranje solnce svoje žarke ob srebrni Dravi tja gori do Ziljskih snežnikov;

kdor še ni videl moje lepe domovine, naj gre ob solnčnem zahodu na Stol, in videl bo, kako se blešči naša lepa slovenska Koroška; kako beže ceste preko zelenic; kako žare Slovencem oči;

kdor še ni videl Koroške, ni videl raja na zemlji! (*Godba nadaljuje; Peter počasi, zamišljeno sede. Hajduk si podpre glavo. Nastopi Ciril.*)

Ciril (*še bolj čuvstveno; razburjenje ga prevladuje*): Moja zelena Soča! Moja bela Gorica, lepa kot golobica v solncu! Moje sinje, pojoče morje! Sladko trtje, smejoče sadje, toplo solnce, jasno nebo! Oči velike in odkrite! Moja zemlja, moja nesrečna primorska zemlja — — (*Skloni glavo.*)

Vsi (s sklonjenimi glavami čakajo na konec godbe).

Hajduk (*sočutno*): Torej sta vidva begunca?

Nekateri: Da, pri nas v vasi služita!

Hajduk: Čujte! V naši vojski je tudi mnogo Korošcev in mnogo, mnogo Primorcev. Korošci čakajo pod Peco, Primorci pa pod Krimom. Ko pride pravi čas, pa jih kralj združi — in tedaj — —

Ciril (*žalostno*): Saj je že čas! Poglej, meni so Lahi očeta odgnali, mati so mi zaradi tega umrli — — — čisto sam sém ostal.

Peter (*žalostno*): Meni so Nemci dva brata ubili — — —

Vsi (*pogumno, očitajoče*): Da, res je! Siroti sta oba!

Hajduk (*odločno*): To mora zvedeti kralj Matjaž še nočoj!

Vsi (*veselo, škodoželjno*): Le povej mu! Da jih bo! (*Nekateri si manejo roke.*) Mi bomo pa pomagali.

Hajduk: Boste res? Pa vi vsi?

Vsi (*odločno*): Res! Le čakajo naj! Kar pripravite se, grdobe!

Hajduk (*vstane in se ozre okrog sebe; dečki se razmaknejo*): Povejte mi, kod gre tukaj pot skozi gozd! (*Vsi dečki se zrinejo na levo stran in vsak hoče odgovoriti*): Tamle, tamle!

Peter (*glasno*): Čakajte, bom jaz povedal! Tamle pri onemle hrastu zavije na levo v gozd in gre naravnost do glavne ceste. Ta gre potem čez novo koroško mejo; ti se moraš pa na levo izogniti! (*Od daleč se začuje pesem, ki pojema in narašča*):

Hej Slovenci, kje so naše meje?

Hej Slovenci, kje so naše meje?

Hej Slovenci, kje so naše meje?

Hej Slovenci, kje je naša kri?

Dečki (ko utihne prva kitica): To pojo naši fantje, ki znašajo kres. (Petje se nadaljuje):

Tam za Celovcem, tam so naše meje,
tam za Gorico, tam so naše meje,
tam za Trstom, tam so naše meje,
tam ob morju — tam je naša kril!

Hajduk (poslušaj; ko končajo): Torej, čujte me! Nocoj opolnoči bo pod gorama zarožljalo orožje vojske, ki bo prisegala kralju Matjažu. Vsakemu bo dal kralj vršič zimzelena kot znak, da je njegov vojščak. Potem bodo zapeli vsi pesem domovini, da se bo gora tresla.

Ivan (hitro): Mi znamo tudi tisto pesem!

Peter: Tudi mi jo bomo zapeli!

Hajduk (se odkrije, potegne izza polhovke vršiče zimzelena): Tukaj dam jaz v imenu kraljevem vsakemu izmed vas vršič zimzelena! Odslej ste tudi vi v Matjaževi vojski! Zataknite si vršiče za klobuke in obljubite! (Hajduk govori prej, za njim ponavljajo odkriti dečki): Obljubljamo — zvestobo kralju Matjažu — in vsej njegovi vojski. — Vse svoje življenje — hočemo žrtvovati — v blagor domovine. — Živio kralj!

Hajduk (se spet zavije s plaščem in stopi v ozadje): Zdaj; kò ste obljubili, pa zapojte še pesem domovini!

(Odkriti dečki zrejo na desno proti planinam in pojo. Na odru se posveti prvi odsvit kresa. Hajduk stoji v ozadju in poslušaj.)

Bože pravde, Ti što spase
od propasti do sad nas — — —

(Obrazi otrok so vedno bolj rdeči od svita. Preden začne padati zagrinjalo, se počasi izgubi hajduk na levo s pozornice.)

Zagrinjalo počasi pade.

